

378(082)
Ф 79

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА
ФУНДАЦІЯ ім. ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ
МІСЬКИЙ ТА ЖОВТНЕВИЙ РАЙОННИЙ ВІДДІЛИ
НАРОДНОЇ ОСВІТИ м. КРИВОГО РОГУ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА
УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

(Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції)

частина II

КИЇВ—КРИВИЙ РІГ

1996 р.

—Не полечу з вами!
Як зломил я ніжку,
Ви мене покинули,
Самі полинули.
Не полечу з вами!

(«Кривенька качечка»)

Найчастіше зустрічаються такі форми прямої мови у родинно-побутових казках («Калинова сопілка», «Телесик» тощо) та казках для дітей молодшого віку («Про котика та півника», «Коза-дереза» та ін.).

Таким чином, в українській народній казці ми знаходимо різні структури і форми прямої мови. Всі вони відтворюють специфіку усного загальнонародного мовлення, що відрізняється невимушеністю, експресивністю, стилістю у викладі інформації.

З. В. ДРУЗЬ, О. В. БУГРИЙ

СИСТЕМА НЕСТАНДАРТНИХ ЗАВДАНЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЦНОСТІ І ДІЄВОСТІ ЗНАНЬ УЧНІВ

Народна мудрість стверджує «Я слухаю — і я забуваю, я бачу — і я запам'ятовую, я роблю — і я розумію». У школах в основному реалізується перше, дуже мало другого, і, на жаль, майже відсутнє третє.

Вчителі і методисти переважно розробляють питання, як навчити учня якомусь предмету, а треба, — як змінити самого учня при навчанні цьому предмету. Важливим є не тільки зміст навчального матеріалу, але й зміст розумової діяльності учнів, спрямованої на його вивчення. Важлива й цінна не тільки сама істина, але й процес її здобування, пов'язані з ним пошуки, спроби, помилки, усвідомлення прийомів розумової роботи, тобто все, що розвиває творчу думку школярів, привчає їх мислити й діяти самостійно.

Найперші «помічники» у цьому для вчителя — добре сформульовані, продумані нестандартні пізнавальні завдання.

Завдання вважають нестандартним, якщо його розв'язування вимагає певної незалежності мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості.

За прийомами розумової діяльності можна виділити такі

типи нестандартних завдань: вправи на добір ознак предмета, його визначення, конструювання, логічне комбінування, доповнення, прогнозування, творчі вправи на різнобічний аналіз об'єкта, з яким учні попередньо обізнані, завдання на доведення судження висловленого вчителем, і власної думки, на визначення і пояснення причинно-наслідкових зв'язків, на аналогію, порівняння, узагальнення, класифікацію, на розвиток в учнів вільного продуціювання думок тощо.

Визначальним у методиці розв'язування нестандартних завдань є **емоційно-смісловий** підхід. Варто часом надавати учням можливість вільно висловлювати різні, навіть найнеймовірніші припущення, забезпечуючи при цьому такі умови в класі, щоб учні не соромилися це робити. Другий етап — критичний аналіз і відбір висловлених думок. Головне — не кінцева відповідь, а сам процес розумової роботи, варіативність прийомів досягнення результату з докладним коментуванням. Щодо оптимізації пошукової самостійності учнів важливим є синтез мислення, мовлення (слово) і дії на уроці. Узагальнення формувались на основі відповідної системи нестандартних завдань, в яких варіювалися несуттєві ознаки виучуваних понять при постійності суттєвих ознак. Систематизація здобутих знань досягається послідовністю вплив пізнавальних завдань, поступовим ускладненням матеріалу, введенням до активного словника учня спеціальної термінології.

Для прикладу додаємо дві тематичні добірки пізнавальних завдань з методичними коментарями за програмою інтегрованого курсу «Людина і світ».

Крапля води

...На землю впали останні великі краплі літнього дощу. І на небі багатоколірною дугою спалахнула райдуга. Яка причина цього надзвичайно мальовничого явища?

Пригадаймо, сонячне світло утворюють сім кольорів: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій та фіолетовий. У цьому можна переконатися за допомогою клиноподібного скельця — скляної призми. У повітрі немає скляних призм, їх замінюють дощові краплі.

Світловий промінь падає на поверхню дощової краплі, і, заломлюючись, проходить всередину. Досягнувши внутрішньої стінки, він відбивається і виходить з краплі, знову заломившись. Так розкладається світло на спектр — із краплі виходять різнобарвні промені.

Під час дощу сонячне проміння заломлюється в міріадах краплин води, що летять на землю. Але в очі нам потрапляють лише ті кольорові промені, які йдуть від крапель,

що знаходяться в одному положенні по відношенню до нас і до сонця: вони розташовані по колу. Зливаючись, вони і дають нам яскраву картину райдуги.

Про інші «таємниці» краплин довідайтесь самостійно, виконавши ці завдання.

1. Поспостерігайте на початку весни: Сонце пригріло — почався капіж. З тонких бурульок падають краплі, промовляючи, — плік, плік, плік! ...; із середніх — плюк, плюк, плюк! ...; з товстих — пляк, пляк, пляк!..

Березневої пори
Кап-кап — капає згори,
У краплині дужа сила —
Дірку у льодку пробила,
І хоч дірка невеличка,
З неї виткнулась травичка,
Дивиться на небо синє —
Щиро дякує краплині.

В. Крищенко

Як ви розумієте прислів'я: «Мала крапля великий камінь продовбає», «І море починається з краплі»?

2. Поспостерігайте влітку: Якщо вдень парить, а з листя осокора чи клена капають «сльози», — чекайте дощу. Степові й лугові трави, пшениця, жито, ячмінь, кукурудза, огірки, помідори теж «плачуть» перед дощем.

Зручний об'єкт для спостереження — кімнатні рослини, зокрема монстера. Перед дощем на кінчиках її листків з'являються крапельки води.

Від крапель дощу на воді утворюються бульки — негода триватиме довго.

3. Чому вранці всі росинки так схожі одна на одну? Що зупиняє їх ріст? (Розмір краплі залежить від того, на якій поверхні вона утворюється, наскільки змочувана ця поверхня водою. Крім того, занадто великі краплі просто не можуть утриматися на листках і травинках і скочуються з них).

4. Як ви вважаєте, чи доцільно поливати рослини, якщо на них падає сонячне проміння? (Коли світить сонце, краплини води, що залишилися після поливу на стеблах і листках рослин, збирають його промені, як маленькі збільшувачі скельця, і рослина може при цьому дістати опіки).

5. Проштрикніть шпилькою листок рослини і капніть водою на цю дірочку. Спробуйте поглядати крізь неї на квітку чи травинку. Крапля води діє як збільшуваче скло. При нагоді ви завжди можете скористатися цією саморобною лупою.

6. Як у кулінарів називається метод, що визначає готовність сиропу? (**Проба кульки:** краплю сиропу опускають у склянку з холодною водою, і якщо вона впаде на дно, не втративши своєї форми, — значить, сироп готовий).

Знайомі незнайомці

Землю нерідко називають планетою людей. Але хто так говорить? Люди. Фахівці-ентомологи стверджують, що комахамали б не менше підстав вважати Землю своєю планетою. Адже ймовірна сумарна кількість усіх комах на Землі виражається одиницею з 18 нулями! На 1 км² суші їх більше, ніж людей на всій земній кулі. В розрахунку на кожну людину цих дрібних тварин припадає не менш як 250 млн. На одній невисокій березі, що стоїть самотньо, живе близько 70 тис. комах і павукоподібних. Вони й на корі, й на корінні, у деревині і на гілках.

Чи все ви знаєте про найпоширеніших комах своєї місцевості?

1. Поспостерігайте: більшість метеликів під час відпочинку складають крила. Чому? (Пояснення просте: Забарвлення метеликів добре гармоніює з навколишнім середовищем, тож для ворогів вони мало помітні. Проте комаху може зрадити велика чорна тінь від крил, що падає на яскраве листя. Складені ж разом крила дають тінь удвоє меншу. Багато важить і розміщення комах: рано-вранці вона сідає, як правило, так, щоб крила були спрямовані на схід, опівдні — на південь, увечері — на захід).

2. Найулюбленіше місце мух — стеля. І вони сидять над нами догори ніжками. Чому не падають? (Бо чіпляються за нерівності шорсткої поверхні кігтиками, які є на кінці лапок. Проте навіть коли б стеля була скляною, і це мух навряд чи схвилювало б: між кігтками в них є ще й подушечки-присоски, які забезпечують рух по ідеально гладенькій поверхні. Крім того, на передніх ногах у мух маленькі волоски — органи смаку. Завдяки ним ці комахи розрізняють солодке, гірке, кисле, солоне, але набагато краще, ніж ми).

3. Скільки років народжується хрущ? (Не менше як 5 років: 3 роки личинки лежать у землі, на четвертий перетворюються на лялечок, але залишаються в ґрунті. Тільки на п'яту весну комаха вибирається на поверхню і починає літати).

4. Скільки яєць відкладає хатня муха? (Одна самка — в середньому до 600 яєць, повторюючи за літо кладку 4—6 разів).

5. Яку комаху називають «летючою ватою»? (Крилату попелицю, все тіло якої вкрите ніжним восковим пухом).

6. Які комахи мають такі ж назви, що й ссавці? (Жуки — носорог, олень, слоник; метелик-ведмедиця).

7. Павук — не комаха. Чому? (Бо в усіх комах — і в метеликів, і мух, і в жуків — шість ніг, а в павука аж вісім).

А чи знаєте ви, що за допомогою павуків можна визначити, від якої саме отрути померла людина? Ні, це не загадка. Павук, споживаючи кофеїн, стрихнін та інші речовини, щоразу утворює інший малюнок павутини. Тож якщо складно встановити, від якої отрути загинула людина, сироватку крові померлого дають павукам і за малюнком павутини вивчають природу хімічної речовини. Це важливо для судової медицини.

8. Поміркуйте.

Садок вишневий коло хати,

Хрущі над вишнями гудуть.

Яку погоду «прогнозують» хрущі? (Є така прикмета: хрущі, літаючи, гудуть — на ясну, тиху і теплу погоду: Личинки хруща голубованого кольору — зима буде помірною, білого — суворою; спереду білі, а ззаду голубоваті — морози на початку зими).

9. Живі барометри.

Мухи, оси, бджоли, комарі шукають схованок — перед вітром (дощем).

Мухи липнуть, кусаються — на негоду. У приміщенні багато мух, що сидять нерухомо на стінах, — надійна ознака дощової, вітряної погоди. Активно літають — день ясний, тихий. Прокидаються дуже рано і починають гудіти — перед сухою погодою.

Метелики не сідають на жимолость, меландрій — завтра буде гарна днина. Поспішають до квітів, жадібно п'ють сік — задощить.

Мошка налітає хмарою — дощ неминучий.

Бджоли сидять на стінках вулика — на спеку. Вилітають з вуликів і залишаються поблизу — буде дощ.

Лісові павуки летять за вітром — на погожий день. Побачите павука ввечері — наступного дня погода буде чудовою. Павуки тчуть спекотного літнього дня багато павутиння — на грозу, вітер. Павутиння повільно осідає на рослини — буде тепла й погожа осінь.

Комарі в'ються у повітрі стовпом — на ясну й теплу погоду.

Світлячки яскраво світяться — протягом доби збережеться гарна, тиха погода.

Цвіркун мовчить — на дощ, співає ввечері — на гарний день.

10. Прочитайте приказки.

У жука меду не добудеш.

Комар, як ворон: де сяде, там і клює.

І комарі кусають тільки до пори.

Блоха кусає, а за що — не знає.

Там муха сідає, де рану чує.

Осіння муха боляче кусає.

Про що йдеться у кожній приказці? Пригадайте інші приказки, загадки, віршики про корисних і шкідливих комах.

Працюючи разом з учнями над завданням, вчитель допоможе їм не лише розширити та збагатити знання про різні сфери життя, а й удосконалити пізнавальні дії, вчитиме розрізняти незвичне в очевидному, вироблятиме навички вибору дій, прилучатиме школярів до скарбниці народної мудрості, розвиватиме пізнавальні інтереси, і в підсумку — досягатиме якісних кінцевих результатів навчання.

В. Ф. ОЛИНИК, канд психол. наук,

м. Кривий Ріг

УКРАЇНСЬКА ДУША. ФАКТИ. ПРОБЛЕМИ. РОЗДУМИ.

У час розбудови України, її державного, культурного і духовного відродження особливо загострюється проблема української ментальності. Це напрямок думок, сукупність умовних навичок і духовних настанов, притаманних окремій людині або суспільній групі; тобто спільне «психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу, за думкою В. Храмової, «хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світбачення» (6, с. 4).

Становлення України, її економіки, освіти, науки, культури неможливе без врахування особливостей національної психології. Щоб будувати державу не за зразком західноєвропейських країн, США та ін., а «адекватну нашій вдачі», по-перше, необхідно знати, **хто ми є**. Як зазначав Ю. Липа (2, с. 176) уміти збудити енергію одиниці, гармонійно сполучити з енергією цілої раси і дати ритм постійної продуктивності цілої державної збірності — це одночасно і організація праці, і утримання на належному рівні морального обличчя.

Психологічні особливості української раси на основі розвитку культур на території України розглядає Ю. Липа